

BIOGRÁFIA- ÉS KULTUSZÉPÍTÉSI TECHNIKÁK BOGNER MÁRIA ÉS KASZAP ISTVÁN ÉLETRAJZAINAK TÜKRÉBEN¹

Az életrajz és szerepe a kultuszteremtésben

Az embernek egy élete van, de az életrajzát, azaz élettörténetének elbeszélését többféleképpen meg lehet írni. Ennek az elbeszélésnek két biztos pontja van: az életrajz középpontjában álló ember születése és halála. E két fix pont közötti időintervallum – tehát az élet – sokféleképpen leírható, részben a szerző igényeitől függően. Így az életrajz bizonyos fokig személyes konstrukció, amelynek felépítése legalább annyit árul el annak szerzőjéről – motivációjáról, célkitűzéseiről, értékrendjéről és világgképéről, mint magáról a történet szereplőjéről. S legyen bármilyen kiváló a forrásadottság és felkészült a szerző, az életút a maga teljességében, összességében és mélységében valójában nem beszélhető el. Mert az élet, mint *totális tapasztalat*, a maga teljes egészében dokumentálhatatlan. S ehhez a totális tapasztalathoz képest, bármilyen gazdag forrásadottság csak forgácshalom. Így a szerző az egyén életútjának konstruálásánál, szövéseknél mindvégig kénytelen csak azokra a részekre támaszkodni, amelyekből források állnak rendelkezésére, néha olyan kijelentéseket tenni, amelyek csupán feltételezések, következtetések, sejtések. Látható, minden biográfia csupán közelítés. Közelítés egy külső szereplő által teljességében el nem beszélhető tapasztalat- és élménysorhoz, azaz minden életrajz redukció, magához az élethez képest.²

Egy-egy életút fontossá akkor válhat, ha egy személy, vagy a neki tulajdonított vélt vagy valós tettek, ráruházott pozitív erények az egyén vagy a közösség értékrendjében, világgképében (legyen az akár politikai, vallási, etnikai, családi) visszhangra találnak. Arra az életútra a közösség példaképként tekint, az általa felmutatott értékekkel azonosul. Kultusztörténeti szempontból vizsgálva a kérdést, alapvetően ez az a motiváció, amely életre hívja a közösség által jelentősnek tekintett életút elbeszélésének az igényét. Az elmúlt életek feledésre ítélt tömegéből egy személy pályájának – különféle értékrendeket tükröző – kiemelése már a tiszteletadás egy fajtája. A kultusz központjában álló személy biográfiája az azt életre hívó idealizált értékrendet, világgképet tükrözi vissza. Hiszen már az sokatmondó, hogy milyen cselekvéseket, életutat és jelentést tulajdonítanak neki.

Ha nem az életrajz középpontjában álló életút értékeléséből (pl. államférfi, politikus, hadvezér életrajzok stb.), hanem a szerzőből s elsősorban az általa konstruált narratívából indulunk ki, akkor két nagy típusa különül el a biográ-

¹ A kutatás az OTKA NK 81502 támogatásával valósult meg.

² KÖVÉR 2000. 150–157.; KÖVÉR 2002. 245–263.

fiáknak. Így beszélhetünk *deskriptív* életrajzokról (jelen esetben ilyeneket fogunk elemezni), ahol a szerző elsődleges célja az élettörténet elbeszélése, bemutatása, példaképként állítása, s nyíltan elfogadja sajátjának azokat az értékeket, amelyeket a mű tárgyát képező életútban felfedezni vél. Hasonló vonása ezeknek, hogy jelentést, értelmet tulajdonítanak a felvázolt eseménysornak. Míg a másik típus az *analitikus* biográfia, ahol a szerző az életutat már nem csupán leírja, hanem elemzi is, aprólékos forrásfeltárásokra támaszkodva. E tudományos megközelítés többnyire interdiszciplináris. A szerzőnek az elbeszélés középpontjában álló személynek tulajdonított értékekkel való (nyílt) azonosulása többnyire már elmarad.

Jelen tanulmányban a szokásostól eltérően nem a címben szereplő két személy életét mutatjuk be.³ Nem elsősorban azért, mert ezek a források rendkívül töredékesen kutathatóak,⁴ hanem mert a munkánk célja, hogy azt az eszköztárat feltárjuk, amellyel a szerzők saját életrajzvariánsukat⁵ elbeszélik. S azt vizsgáljuk, hogy a különféle szerzők, hogyan interpretálták Bogner Margit,⁶ Kaszap István,⁷

³ A témára vonatkozó szakirodalom viszonylag kevés van, biográfiaelemzésekkel eddig politikusok kultuszának vizsgálatakor foglalkoztak: APOR 2008. 132–154.; APOR 2004. 63–83.

⁴ Kaszap esetében mivel még egy folyamatban lévő boldoggá avatási eljárásról van szó, így az iratok érdemi része nem kutatható.

⁵ A jelenlegi tanulmány forrásbázisát csak az 1945 előtti életrajzok adják. Így Bogner esetében nem került be Balássy László, vagy Kaszap esetében Thurzó Gábor által írt életrajz.

⁶ A *Magyar Katolikus Lexikonban* (továbbiakban MKL) a következőképpen összegzi életét (Érdemes megfigyelni, hogy az életút mely eseményeit kiemelve vázolják fel az adott személy pályáját, a lexikoncímző szerzői.): „Bogner Mária Margit, (Melence, Torontál vármegye 1905. dec. 15. – Érd-Ófalu, 1933. máj. 13.): apáca. A keresztségben az *Etelka Mária Anna* nevet kapta. Szülei Schiller Etelka és Bogner János. 6 testvére volt. Első szentáldozása után súlyosan megbetegedett, 10 hónapos fekvés után jobb lába megrövidült és egész életére merev maradt, amit mindvégig derével és türelemmel viselt. Nagybecskerekben járt polgáriba és kereskedelmi szaktanfolyamra. 1919–22: adminisztrátorként dolgozott. 1923. V. 1: bérhályogott, ekkor kezdett komolyabb lelki életet élni. 1924. IX. 28: a becskerei Jézus Szíve Szövetség (Imaapostolság), XII. 8: a Mária Kongregáció tagja lett. A jezsuita P. Csávossy Elemért állandó lelki vezetőjének választotta, napi áldozó lett. Karmelita apáca akart lenni, de egészségi állapota miatt nem vették be a rendbe. Végül többszöri próbálkozás után 1927: lehetett a thurnfeldi vizitációs zárda tagja. 1928. IV. 10: öltözött be. VIII. 2: Thurnfeldből 5 nővértársával együtt Érdre indult az első magyar vizitációs alapításba. Itt az újonnan megnyitott zárdában tette le 1929. V. 16: ideiglenes fogadalmát. Példamutató, áldozatos szerzetesi életet élt, gyorsírást tanított és a konyhában dolgozott. Örök fogadalmát 1932. V. 16: tette le. Pár nap múlva magas lázzal a betegszobába került. Betegségét nagy türelemmel viselte. 1933. V. 15: temették el az érdi domb oldalában újonnan beszentelt temetőben. Sírját egyre többen látogatták, számos imameghallgatásról született írásos tanúvallomás.” MKL I. [kötet] 888–889.

⁷ „Kaszap István (Székesfehérvár, Fejér vármegye, 1916. márc. 25. – Székesfehérvár, 1935. dec. 17.): jezsuita novicius. A székesfehérvári ciszterci gimnáziumban aktív cserkész, a Vadgalamb Őrs őrsvezetője. Versenyszerűen sportolt csapatban is, egyénileg is; a gimnázium Középfokú Iskolák Sportkörének Országos Szövetsége, a Magyar Országos Torna Szövetség és az Alba Regia Atlétikai Klub versenyein érmet nyert. 1934: a Dunántúli Keresztény ifjúsági tornászajnoka. – 1934. VII. 31: Budapesten lépett a Jézus Társágába. Hamarosan betegeskedni kezdett, folyamatosan mandulagyulladások, izületi bántalmak, gennyes tályogok kínozták, daganatokat távolítottak el belőle. 1935. VI: visszatért a Manrézába, de VII. végén ismét beteg lett, ezért XI. 3: hazatért. XI. 8: a székesfehérvári kórházba vitték. XII. 4: a budai Vöröskereszt Kórházban kivették a manduláit. XII. 14: gyógyultnak látszóan tért haza, de 3 nap múlva a helyi kórházban meghalt.” MKL VI. 286.

és érintőlegesen Torma Kálmán⁸ életét, milyen életrajz-variációkat konstruáltak, s ezek között milyen eltérések és hasonlóságok vannak.⁹

Kultuszok, szerzők, életrajzok

A harmincas évek közepén a modern vallási kultuszoknak egy új hulláma jelent meg Magyarországon (közvetlenül vagy közvetve) a jezsuitákhoz kötődően. Ennek középpontjában három személy állt: Bogner Margit vizitációs apáca, Kaszap István és Torma Kálmán jezsuita novíciusok. Mindhárman nagyon fiatalon, hosszú szenvedés közepette haltak meg.¹⁰

A körük kiépülő kultusz első jeleként a halálukat követő évben már megjelentek életrajzaik jezsuita szerzők tollából.¹¹ Az egyértelműen jezsuita kötődésű személyeknél (Torma, Kaszap) kezdetben a Manréza van feltüntetve kiadási helyként, tehát egy szűk közösség háziyomdájából indult útnak a tiszteletük. Kaszap és Bogner esetében azonban néhány év elteltével az életrajzokat már önálló kiadó jelentette meg a nagy igényekre való tekintettel. A Torma-kultusz ehhez képest való lemaradását jól mutatta, hogy bő öt évnek kellett ahhoz eltelnie, hogy 1944-ben ugyanez bekövetkezzen.¹² Ez indokolja, hogy ebben a tanulmányban a Torma-életrajzról csak említés szintjén lesz szó.

Mindhárom kultusz egy szűk közösségből indult ki, amely a magyar jezsuitákhoz, pontosabban pedig a Manréza, Jézus Társasága első hazai lelkigyakorlatos és újoncházához kötődött, amely 1927-ben létesült Budapesten.¹³ Ezt a szűk közösséget jól illusztrálja, hogy az életrajzírók és a későbbi kultusz középpontjában álló személyek mind ismerték egymást. Részben Csávossy Elemér örökségéből épült fel a zugligeti újoncház, aki egyben Bogner Mária Margit lelki vezetője és későbbi

⁸ Torma Kálmán „(Kővágószőlős, Baranya vm., 1914. május 29. – Budakeszi, 1937. február 3.) szerzetesnövendék. – Apja egy háborús sebesülés következtében 1918: meghalt. – anyai nagyszüleinél, Szentlőrincen kezdte az iskolát. 1925-től a pécsi cisztercita gimnáziumban tanult, alsós diákokat korrepetált, nyaranta a téglagyárban dolgozva tartotta fenn magát. 1930-tól került kapcsolatba a jezsuitákkal, s az érettségi után, 1933. VI. 21: belépett a Jézus Társaságába. VII. 19: kezdte a noviciátust a budapesti Manrézában. 1934 tavaszán tbc-s lett. IX. 2. fogadalmat tett ugyan de betegsége miatt 1935. X. 3: elbocsátották a rendből. Állapota 1936 vége felé válságosra fordult. XI. 23: a rendfőnök engedélyével, annak ellenére, hogy nem töltötte be a próbaévet és elbocsátották, magánfogadalmat tehetett a rendben. Egyre fokozódó szenvedéseit hősiessé türelemmel viselte.” MKL XIV. 180.

⁹ Mindhárom esetben a kultusz újjáéledésének, újjáélesztésének lehetünk tanúi, hiszen a kétezres évek elején mindhárom életrajzot újra kiadták.

¹⁰ A Kaszap-Torma életútban nagy a hasonlóság, s e kettőtől több ponton teljesen eltér a Bogner-kultusz, amelyben a szenvedés nem olyan hangsúlyos, mint a jezsuiták esetében, bár markánsan jelen van. A életrajzaikban egyaránt a szenvedés szótlán és hősiessé elviselése mint érték, mint pozitív tulajdonság jelenik meg.

¹¹ Csávossy Elemér (MKL II. 392–393) Bogner Mária Margit, Endrődy László (MKL III. 107.) Kaszap István, és Cser László (MKL II. 418) pedig Torma Kálmán életrajzát írta meg. Egy másik tanulmányban tervezzük sorra venni azt, hogy a jezsuiták tanulmányaik során milyen életrajzokat olvastak, s ezeknek hatása hol mutatható ki műveikben.

¹² A Torma-kultusz viszonylag kései megjelenése, a világháború, a politikai események miatt nem tudott olyan mély gyökeret eresztetni, mint a másik kettő, nem volt külön hitbuzgalmi értesítője, s az Isten Szolgája címet sem kapta meg.

¹³ MKL VIII. 587.

életrajzírója is volt.¹⁴ A jezsuiták újoncháza eredetileg¹⁵ az egykori érdi Károlyi-kastélyban volt egészen addig, amíg a magyar Manréza fel nem épült. Csávossy támogatta a vizitációs rend magyarországi megtelepedését is, amely miután a jezsuiták kiköltöztek, megkapta az érdi kastély épületét. Pártfogoltja, Bogner, az ő közvetítésével jutott vizitációs apácák rendjébe. Így 1928-ban Ausztriából apácák költöztek a kastélyba – köztük Bogner is. Endrődy László jezsuita papnövendék volt a Manrézában, és Kaszap újoncmestere kérésére írta meg a fehérvári novícius életrajzát, akit személyesen ismert.¹⁶ Torma Kálmán 1933 nyarától volt a Manréza lakója, míg a fehérvári Kaszap egy évvel később érkezett ide (azonban betegségei miatt itt jóval kevesebb időt töltött). Kaszap István és Torma Kálmán, ha egy rövid találkozás erejéig is, de ismerték egymást. Torma a fehérvári egykori novíciustársa halálát követően fél évvel már olvasta kéziratként az Endrődy-féle életrajzot. Torma biográfusa, Cser László, ugyancsak 1933 nyarán lett a rend tagja, s a Manréza lakója.

Az első kiadásoktól számított néhány éven belül az életrajzoknak újabb hulláma jelent meg, Kovács J. Elek plébános kivételével immár világi szerzők tollából.¹⁷ Ezek mind a korábbi jezsuita szerzők tollából megjelent könyveknek az átdolgozásai, kivonatai voltak. Így mind Kaszapról, mind pedig Bognerről könyvet író Blaskó Mária például tanárnő volt.¹⁸ Ő ugyancsak kötődött a Jézus Társaságához, ha csak közvetett módon is. A *Szív újság* belső munkatársa volt, s Bíró Ferenc jezsuita tartományfőnökkel együtt alapították meg a Szívárdát.¹⁹ A többi „biográfusról” nem találtunk adatokat.

Narratívaépítési technikák

A szerzők történelemszemlélete

A szerzőnek a múltról alkotott felfogása alapvetően meghatározza, hogy az életrajz középpontjában álló egykori cselekvő személyt hogyan ábrázolja. Az életrajzok első hullámának teocentrikus történelemszemlélete nem változott az új szerzők könyveiben sem, a későbbiek ezeknek csupán különféle átdolgozásaik voltak. E szemlélet szerint Isten a történelem ura és irányítója, s így jelenik meg közvetett módon a biográfiákban is.

¹⁴ Az első Csávossy-féle életrajz 1934-ben jelent meg *Egy sír a Duna fölött: Bogner Margit Mária nővér élete és naplója* címmel, 1941-ben ennek átdolgozott variánsaként már *Érd angyala* címmel látott napvilágot. Mivel érdemben nem tér el a második variáns az elsőtől, így jelen tanulmányban a korábbi bit használtuk fel forrásként.

¹⁵ A rend 1920-ban vette meg a kastélyt, s 1924–1928 között volt benne az újoncház. www.erdivaroskozpont.hu/index.php/.../77-busztura

¹⁶ Endrődy 1932 májusában, Kaszap 1934 júliusában lett a rend tagja. „Endrődy László maga is találkozott Pistával betegségében, nagyon tisztelte és megszerette őt. Így szívesen vállalkozott a feladatára.” ARATÓ 1997. 97 Hemm János Kaszap novíciusmestere kérte fel az életrajz megírására.

¹⁷ MKL VIII. 285.

¹⁸ MKL I. 870

¹⁹ *Felsődiósi Gyuláról* semmiféle információt nem sikerült találnunk.

Az életút egyes eseményeinek értékelésekor és értelmezésekor egy mögöttes jelentést is megvilágítanak a szerzők. Az életrajzoknak fő feladata ennek a mögöttes akaratnak – azaz Isten sorsformálásának – a bemutatása, felmutatása az olvasó számára. Az egész élettörténet ezáltal nyer jelentést, értelmet: „Isteni tervek kibontakozását szemlélhetjük benne [írja Torma biográfiájáról Endrődy – K. G.] s így lesznek a szenvedés lapjai is felemelők és vigasztalók, így nyer a fiatal élet elparázslása örök, szövéténekes lobogást.”²⁰ (Bizonyos szerzőknél ennek következtében determinista életútszöveget láthatunk, amiről a későbbiekben lesz részletesen szó). Az életútnak a fenti, mögöttes jelentése nemcsak Torma életrajzában látható, hanem számos ponton a Bogner-biográfiában is. Ezekben az esetekben a szerző az egyes eseményeket az isteni beavatkozás példajaként írja le: „Mintha az Úr épp azzal is meg akarta volna mutatni, hogy ezt a tiszta lelket az új alapítás gyarapodásáért akarja magának...”²¹

A fenti történelemszemlélettel áll összefüggésben az „életrajzíró feladatainak” definiálása is, amelyeknek elsődleges célja az Isten történelemformáló tetteinek dokumentálása, felfedése a múlt egy szereplőjének életútján keresztül. Ez legvilágosabban Cser László Torma Kálmán életrajzában második kiadásához készült előszavában érhető tetten, amelyet Endrődy László jegyzett, aki néhány évvel korábban írta meg Kaszap István életrajzát: „Felemelő érzés, amikor egy életrajz lapjai mögül kibontakozik az olvasó előtt magának az életnek mély sorsszerűsége. Még csodálatosabb, ha megmutatkozik, hogy az életsorsot a legszentebb és legjóságosabb kéz: Isten mindenható keze tartja, vezérli.”²²

A determinista életrajzszöveg

A fehérvári novícius és a délvidéki apáca életrajza hat nagy egységből épül fel: születés – jellembéli nemesedés – kísértések (s azok leküzdése) – a hivatás megtalálása – szenvedés – halál, mind az Endrődy-, mind pedig a Csávossy-féle könyvben, ezek adják a hangsúlyos részeket. Az eltérő életutak miatt azonban ezeken belül is vannak kiemelt, nyomatékos részek, melyek eltérő súlypontokat jelöltek ki a fentebb említett alapstruktúrán. Mindkét könyv jórészt azonos forrásokra, tehát az eljáráshoz összegyűjtött visszaemlékezésekre, tanulságtételekre és az egykori írásaikra épít.

A deskriptív életrajzok esetében jellemző, hogy az életpályának tulajdonított értelmet, s az életút végét gyakran már a történet kezdetétől, tehát születéstől, kisgyermekkortól elkerülhetetlennek tartja a biográfus, s ennek fedezi fel bizonyos jeleit az életút-bemutató során egyes események interpretálásánál, párhuzamba állításánál: pl. dátumok értelmezése, vélt vagy valós tulajdonságok visszavetítése a korábbi életszakaszokba. Csávossy Bognerrel szóló életrajzában ilyen, az életút végkifejletét előrevetítő fejtegetést láthatunk. A szerző értékrendje

²⁰ CSER 1944. 3.

²¹ CSÁVOSSY 1943. 61; „De Isten másképp akarta. Előbb azonban kemény és hosszadalmas próbára tette választottjának bizalmát.” CSÁVOSSY 1943. 41.

²² CSER 1944. 3.

szerint az életút kitüntetett szakaszához (apácaság), eseményéhez (szenvedése és halála) köt jóval korábbi történeteket, tulajdonságokat, azokat már egyfajta előjelként értelmezve. Pl. az első világháború alatt a tanítónő asztalára kitett katonák fényképei mellé a kislány minden nap hozott friss virágot. Ezt az esetet következőképpen interpretálja a szerző: „Rendkívüli hűsége, mely később a szerzetesi életében annyira jellemezte, már ekkor megnyilatkozott.”²³ Más esetben: „Ebben és más dolgokban már csirájában láthatjuk mindazt, ami későbbi életében teljes kifejlődésében tűnik fel előttünk:...”²⁴ Ennek talán jellemzőbb esete az a párbeszéd – a könyvben az egyetlen – amelyben a gyerek kijelenti, hogy „... én szent leszek, majd meglátja.”²⁵ Bár a szerző ehhez nem fűzött magyarázatot, eleve sokatmondó, hogy a biográfus egy ilyen dialógus konstruálása mellett döntött.

Bogner pályáját egyenes vonalúként vázolta fel Csávossy, mint amelynek elkerülhetetlen csúcspontja az apácává válás. Az ezzel összefüggő esetleges választási lehetőségeket, vagy nehézségeket (pl. mikor egészségi állapota miatt nem veszik fel a rendbe²⁶) megemlíti ugyan, de jóval kevésbé részletezi, a kitűzött célhoz vezető nehézségként értelmezi ezeket. A nagyban idealizált gyerekkort az iskoláskori csínyek– cigarettázás, óramulasztás – bemutatásával próbálja életszerűbbé tenni, egyfajta ellensúlyt képezve. A boldoggá avatási eljáráshoz összegyűjtött tanúvallomásokban az iskolatársak és az egykori tanárok visszaemlékezéséből látható ellentét bontakozik ki²⁷, amelynek feloldására Csávossy kísérletet tesz. Így a diákkori csínyeket egyfajta elhajlásnak tulajdonítja. „Volt talán lelkében ebben az időben egy kis hiúság, tetszeni vágyás, fogékonyosság a világi szórakozások iránt.”²⁸ Ennek kiemelése különösen azért fontos, mert így megtérése egyfajta kontrasztot alkotva, jóval hangsúlyosabb a műben. Az életút elbeszélése során az apácát kiválasztottként ábrázolja, aki erre a hivatásra predesztináltatott. A Csávossy-biográfiában Bogner mint az isteni akarat, terv megvalósítója jelenik meg: „Így készítette az Úr Jézus azt, akiről akarta, hogy az első magyar Visitationárdának első újoncnője legyen, első fogadalmas nővére és első áldozata.”²⁹

Bogner élettörténetének Csávossy-féle előadása sokkal kevésbé szenvedéstörténet, mint az Endrődy-féle Kaszap-életút. Utóbbiban ezen túlmenően a jellembeli fejlődés a nyomatékos³⁰. A műtetteket, a szenvedéseket és a kísérő testi elváltozásokat egészen aprólékosan, élethűen írja meg Endrődy. Külön részletezve

²³ Csávossy 1943. 13.

²⁴ Csávossy 1943. 12.

²⁵ Csávossy 1943. 15.

²⁶ A már említett testi betegségei miatt sem karmelitákhoz, sem pedig az angol kisasszonyokhoz nem vették fel.

²⁷ A társak emlékezetében egy virgonc-csintalan, míg a tanárokéban egy jó magaviseletű kislány képe maradt meg.

²⁸ Csávossy 1943. 20.

²⁹ Csávossy 1943. 61. A Kaszapról szóló Kovács-féle életrajzban is számos helyen megtalálható a determinista életútszövés különféle sejtetésekbe ágyazva. Az első kézenállásának elbeszéléséhez a következő magyarázatot fűzi: „Eleinte ügyetlen, többször elesik, de nem hagyja abba, mert tudja, hogy akarata egyszer le fogja győzni a nehézségeket.” Kovács 1943. Vagy egy fejezetcímmel: „Nyílgyenes úton a szentek sorába” Kovács 1943. 42. Az időbeosztásának interpretálásánál: „Mintha csak tudná, hogy életének éveit már meg vannak számlálva...” Kovács 1943. ; „Vigasztalták, de ő már tudta, hogy még iszonyú szenvedések várnak rá és igyekezett magát most még erőssé tenni.” Kovács 1943.

³⁰ Bogner gyerekkorában lett beteg.

az egyes operációkat, illetve az azokkal járó fájdalmakat, hogy így is bizonyítsa az olvasó előtt a novícius hősies szenvedését, a Bogner-féle életrajzhoz hasonlóan egészen plasztikusan leírva azokat. A végkifejlet előrevetítése csak egészen elvétve, nyomokban lelhető fel Endrődynél, így például a novícius misszióba vágyódását is így interpretálja: „Talán vágyódása a missziókba és a hősies önfeláldozásra csak előkészülete volt annak a későbbi mélységes megértésnek, hogy ő is teljes áldozatul lett kiszemelve...”³¹ Jóval nagyobb teret szentel a könyvében a novícius útkereséseinek, kísérletezéseinek, botlásainak. Összességében kevésbé egyértelműen determinista történetészövessel beszél el Endrődy Kaszap életrajzát, mint Csávossy Bognerét.

Az életrajz dichotómiára építése

Az életútnak a „jó” és a „rossz” dichotómiájára való építése mindegyik életrajzban megtalálható, de különféle mértékben. Amint láthattuk, Csávossynál is ilyenfajta ellenpontozás fedezhető fel halványan, egészen Bogner apácává válásáig. De ez leginkább a Blaskó-féle kötetre jellemző. A narratíva szövésekor erre építi az életút egyes szakaszait bemutató epizódokat. Az életrajz alapcselekményét a Csávossy-féle könyvből vette át, s azokat elevenítette meg. A jó és rossz harca vonul végig az életrajzon, s Blaskó – pedagógiai célzattal – egészen kisgyermekkorától bemutatja a leánygyerekre leselkedő veszélyeket. Így az életút mint a csábítások és próbák, kísértések, illetve az azokkal való megküzdés sorozataként jelenik meg. A kultusz megalapozását tekintve két szempontból előnyös a jó és a rossz ellentétére építő életútbeszélés. A világ ilyen dichotóm felosztása egészen egyértelművé teszi a bemutatott személy életútját, elsősorban a hozzá társított értéket. Másrészt sejthető a végkifejlet, azaz a pozitív értékek győzedelmeskedése a negatívok felett, hiszen a rossz mindvégig megszegyenül az egyes epizódokban. Ezekon túl az olvasóban megerősíti a kultusz gyakorlása során elvárt pozitív értékeket, és egyben idealizálja is a személyt.

A gyermekkönyv-író Blaskó Mária Kaszapról és Bognerről írt könyvei szűkebb értelemben nem tekinthetőek „eredeti” életrajznak.³² Hiszen azok közé a

³¹ ENDRÓDY 1943. 93. Egy másik esetben: „Ez 1935. március 17-én volt. Egy évvel ezelőtt, ugyan e napon lett Kaszap Pista az ifjúsági versenyek tornász bajnoka. Most halálra váltan szállítják a kórházba: isten más bajnokságra, a szeretet és a szenvedés hősi küzdelmére hívja őt, amelynek pályabére az Örök Élet égi dicsősége lesz!” ENDRÓDY 1943. 198.

³² Blaskónak a novíciusról szóló Kaszap-biográfiája erősen kötődik az Endrődy-féle szöveghez. A Bogner-életrajz azonban jóval több a Csávossy által írt életrajznál. Ennek néhány részét kiszínezi, elsősorban oly módon, hogy azokhoz fiktív élethelyzeteket, mindenekelőtt párbeszédet konstruál, s ezeken keresztül mutatja be a főszereplőt. Ha „... a beszélgetések, gondolatok szóról-szóra nem is úgy történtek, ahogy leírom, az nem változtat azon, hogy mindez igaz. Mert Nektek kisgyerekeknek úgy kell leírnom, hogy jól megértsetek.” BLASKÓ 1944. 3. Blaskó látható módon jobban tudott azonosulni Bognerral mint Kaszappal. Ez kivüláglík ott is, hogy bizonyos esetekben beleéli magát a főhős szerepébe, sőt saját emlékeivel is kiegészíti az egyes fejezeteket. Hiszen maga is apáca szeretett volna lenni, *de végül világi maradt. A Blaskó-féle Kaszap-biográfiának is személyes motivációja volt.* Leírja, hogy milyen idegenkedéssel viseltetett a Kaszap-kultusz iránt: „... ellenszenves volt nekem az egész: miért akarnak szentet csinálni egy jó fiúból, aki semmi különöset sem csinált, fiatalon meghalt? Hiszen sok hasonló élet van. Annyira ellene voltam, hogy nem is akartam elolvasni az életrajzát. És amikor valaki

könyvek közé tartoznak, amelyek világi átdolgozásai a Csávossy és Endrődy által írt műveknek. Tőlük abban tér el, hogy mindkét esetben – tehát mind a Bogner-, mind pedig a Kaszap-életrajzban – a szerző kifejezetten pedagógiai célokkal kivonatolta az életrajzokat: „ígyekszem minden részletnél választ adni arra, mit tanulhatunk belőle mi mindnyájan.”³³ Ennek megfelelően mind a Kaszap-, mind pedig a Bogner-féle életrajzokat bemutató füzetek fejezetei úgy épülnek fel, hogy első részben a példaképként állított személy életébe adnak betekintést, majd pedig ezeket értelmezik, s így nyújtanak gyakorlati tanácsokat szülőknak s gyerekeknek egyaránt.

Az első „kísértés” Bogner életében kistestvére születésekor jelenik meg: „No, Etus baba, mi lesz most? Nem leszel féltékeny, nem leszel irigy?”³⁴ Ugyanakkor a determinista történetészvés itt is megjelenik, azaz a kezdetek kezdetétől úgy mutatja be Blaskó Bognert, mint akiből szent lesz. A fiktív szituációk, amelyeket Csávossy alapján írt meg Blaskó, ezt a képet erősítik.³⁵ Pl.: „Ha Etuska megsértődik és duzzog, akkor bizony valóban nem indul szentnek. Mert csak a szerényekből és alázatosokból lesz szent.”³⁶ „... ő szent akart lenni, a szentek pedig úgy viselik a keresztet, hogy mások nem is veszik észre.”³⁷ Különösen az iskola leírása jelenik meg olyan buktatóként, ahol a rossznyelvű, rosszhiszemű osztálytársnői előtt kell „vizsgáznni” a főjegyző lányának. Hasonló, a pozitív és a negatív (bál, ruha, mulatságok, férfiak) közti választások találhatók a későbbi részekben is: „A kísértő azt súgta szívébe: Látod milyen szép vagy! Csak öltözködj és cicomázd magad!”³⁸ S ebbe illeszkedik az ausztriai zárda is mint próbatétel, amelynek negatív oldala (Bogner alig tudott németül) Csávossynál sokkal kevésbé hangsúlyos. Azonban ez legplasztikusabban abban az epizódban jelenik meg, amikor azon elhatározásáról ír, hogy apáca lesz. Ekkor teljes mértékben dichotómiára épít Blaskó, így két sereg tagjaiként írja le az embereket, amelyek egymással szemben állnak, a rosszaknak vezére a sátán, míg a jókat Jézus vezeti.

rám erőszakolta, egy este azzal vettem a kezembe a könyvet, jó, elolvasom, de csak azért, hogy megmondhassam, mennyire nem hat rám az egész és mi kifogásolnivalót találok benne.” BLASKÓ 1943. 3. Majd ezt követi annak a leírása, hogy miként vált mégis az életút megismerésének hatására Kaszap-tisztelővé. Ennek a bevezetésnek lehet egy olyan olvasata, hogy ez csupán egy írói fogás, amellyel az egész megbánásból született könyvet bevezeti. A tanárnő Kaszap-életrajzában egy személyes élmény adja az életút vázát. Nevezetesen, hogy a szerző egy fehérvári zárandoklat alkalmával meglátogatta Kaszap István idős szüleit. A székesfehérvári novícius családja úgy tűnik fel, mint az ideális katolikus család. A szülőkkel való beszélgetés, az ott elhangzottak értelmezése adja az egyes fejezeteket. Blaskó ezzel állítja szembe minden esetben a jelenlegi negatív tendenciákat s mutat rá a helyes útra: „A mai korszellem egyik betegsége a feltűnési viselkedés. A mai emberek nem értékelik a mindennapi kis dolgokat... Legnagyobb boldogság, ha az újságba kerül valakinek a neve.” BLASKÓ 1943. 13.

³³ BLASKÓ 1943. 6.

³⁴ BLASKÓ 1944. 7.

³⁵ Pl. a babaközben való játék leírásakor is olyan cselekményt konstruál Blaskó, amelybe belevetíti a későbbi erőnyeit. A kisgyerekekben így mintegy csírában már minden megvan, ami a későbbi jó apácává teszi.

³⁶ BLASKÓ 1944. 18.

³⁷ BLASKÓ 1944. 40.

³⁸ BLASKÓ 1944. 50.

Bognert úgy jeleníti meg, mint kiválasztottat, mint aki a szentek kis csoportjának tagja.³⁹

Kaszap Endrődy által megrajzolt életét ugyancsak a pozitív és a negatív ellentétére építi fel, de nem olyan egyszerűen és egyértelműen, mint Blaskó Bogner-életútjában. Ez a fejlődési ív egyértelmű Endrődynél, ami egyfajta negatív és pozitív között való hullámzasként jellemezhető egészen addig a pontig, amíg az életrajz központjában álló személy el nem dönti véglegesen a hivatását.⁴⁰ A gyerekkortól a halálig tartó életszakaszt, a negatívból pozitív irányba mutató jellemfejlődésként írja le Endrődy.

Az életút aktuálpolitikai interpretációja

A leíró biográfiák esetében a szerző értékrendjében kitüntetett helyet elfoglaló életutat (kimondva vagy kimondatlanul) követendő példaként állítja az olvasó elé. Azonosulva értékeivel jelentéssel ruhazza fel azt. Az egyes életszakaszokat, cselekedeteket, vagy az egész életutat magyarázattal látja el, azt értelmezi, így adva annak egyfajta olvasatát. Elsősorban arra helyezve a hangsúlyt, hogy a bemutatott életútból az olvasó mit tanulhat, milyen konklúziókat vonhat le. Az élettörténet interpretálása, amelyre maguk a szerzők vállalkoznak, már magába foglalja az aktualizálást, hiszen a szerző az olvasóhoz, a jelenhez, korhoz szóló jelentést próbál meg belőle kiolvasni (ezt már Blaskó esetében is láthattuk). Ez az eddigi életrajzokban is megtalálható volt, hiszen a szerzők minden esetben magukénak is elfogadták azokat az értékeket, amelyeket Bogner vagy Kaszap életútja számukra képviselt.

Az 1943-ban Kovács J. Elek tollából megjelent Kaszap Istvánról szóló könyv is, az Endrődy-féle életrajznak egyfajta sajátos szerkesztésű kivonata, számos kiegészítéssel való átdolgozása, melynek bevallott célja a Kaszap-tisztelet terjesztése volt. Amiben jelentősen eltér Endrődytől és más, Bogner- vagy Torma-biográfiáktól is, az az, hogy Kaszap életét az aktuális viszonyokkal, azaz a háborús megpróbáltatásokkal összefüggésben értelmezi. S így annak egyfajta jelentést – kitartásra, a fájdalmak és szenvedések elviselésére buzdító – olvasatot próbál adni: „Most mikor a négy esztendővel ezelőtt ránk szakadó újabb háborús megpróbáltatások hazánk fiait is fegyverbe szólították az istentelenség minden borzalmának legfáradhatatlanabb terjesztője, a bolsevizmus ellen, amikor itt, nyugat és kelet között ismét a keresztény kultúrát kell megvédelmeznünk. ...szinte magától értetődőnek látjuk, hogy Székesfehérvárott az utóbbi évek során olyan dolgok mentek végbe, amelyek még a hitetlen embert is arra készítetik, hogy feltekintsen az égre”.⁴¹ Kovács könyvében többször már mint szentre tekint Kaszapra. S a bevezetőben történelmi párhuzamba állítja egymással az államalapítás ide-

³⁹ A két zászló képét Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatos könyvéből vette át. Az erre való utalás megtalálható az Endrődy-féle Kaszap életrajzban is. ENDRŐDY 1943. 117.

⁴⁰ A végkifejletet előre vetítően, az életrajz ilyen jellegű felépítése Csávossy-féle Bogner-életútra is jellemző.

⁴¹ Kovács 1943. 12.

jét az akkoriakkal: „Ki tagadhatja ma már, hogy Szent Istvánt és Szent Gellértet akkor adta nemzetünknek az Isten, amikor a pogányság elleni harcunkban erős kezekre a legnagyobb szükség volt?”⁴² Az idézetben nem véletlenül nem szól más magyar szentekről, hiszen így a pogányság elleni egykori s jelenlegi – azaz a szovjetek elleni – küzdelmet állítja egymással implicit módon párhuzamba. Az aktuális viszonyokhoz leginkább hasonlító analógia végett Prohászka⁴³, s a püspök világháborús buzdításaira tér ki. A történelmi szereplőkből álló láncsor utolsó tagja Kaszap, akinek életére már a szerző úgy tekint, mint Isten küldötteré, mint bizonnyítékra az Isten és a nemzet közötti kapcsolatra (az isteni gondviselésre): „És most tegyük fel a kérdést: Kaszap Istvánt nem azért küldötte-e közénk az Isten, hogy rövid földi élete példa legyen és halála után éppen a legnagyobb nemzeti megpróbáltatás idején, ráeszméljunk arra, hogy földi szenvedéseink útján nem vagyunk magunkra hagyva, de küzdelmünk csak akkor lehet győzelmes, ha Isten előtt szent ügyet akarunk vele szolgálni? Soha nem volt rá nagyobb szükség, hogy mint napjainkban, mint az Isten felé fordítsa az emberek tekintetét.”⁴⁴

Kaszapot a nemzet vagy az emberiség képviselőjeként mutatja be Istennél. Aki Kovács felfogása szerint a történelem ura és alakítója, ennek következtében a szerző biztos a szovjetek feletti győzelemben: „Kaszap István, légy közbenjáró az Istennél, segítse a magyar népet győzelemhez. Te tudod, hogy igaz ügyért állott ki ismét a nagy küzdőtérré.”⁴⁵ Más szöveghelyeken pedig a fehérvári novícius életére úgy tekint a szerző, mint a győzelem isteni jelére. Az életútnak ez a Kovács-féle olvasata különösen a kötet vége felé jelenik meg több kijelentésében. A szerző az isteni pártfogás elmaradását is felvillantja arra az esetre, hogyha Kaszapban mint követendő példában és mint figyelmeztető jelben nem hisznek: „Ha nem tudtunk önmagunktól rájönni, hogy Isten azért küldötte el közénk Kaszap Istvánt, hogy halála után történt emberileg megmagyarázhatatlan dolgokkal figyelmeztessen bennünket, hogy jelen van és öröklik a bűnös világ felett, akkor nem érdemeljük meg a segítséget.”⁴⁶ Azonban az ilyen korholó megjegyzések egészen ritkák, a szöveget sokkal inkább áthatja az az interpretáció, hogy a Kaszapnak tulajdonított értékek a pogányság (Szovjetunió) elleni győztes harc letéteményesei. A szerző a világháborúra mint isteni büntetésre tekint, amely azért sújtotta az emberiséget és a nemzetet, mert az eltávolodott a vallás-

⁴² Kovács 1943. 13.

⁴³ Párhuzamba a szerző leginkább Prohászkaival állítja. Ez a szokásos párhuzam általában két hasonlóságon alapszik, egyrészt, hogy mindketten fehérváriak voltak, másrészt, hogy egymáshoz nagyon közel volt a sírjuk: ezt még két hasonlósággal egészíti ki a szerző, egyrészt, hogy mindketőtök nagy fájdalmak érték életükben. Itt Prohászka fájdalmait – „Prohászka életét befolyozta az első világháború borzalma, derűjét elvették a nemzet hibái és gyengeségei felett érzett fájdalmak...” – Kaszap betegségének szenvedéseivel állítja párhuzamba Kovács 1943. 115. Másrészt megjegyzi: „... Kaszap István is magára öltötte a papi ruhát.” Kovács 1943. 116. (Valójában azonban Kaszap nem volt pap.)

⁴⁴ Kovács 1943. 14.

⁴⁵ Kovács 1943. 179.

⁴⁶ „Ha nem követjük Kaszap Istvánt, ha nem igyekszünk magunkban kifejleszteni az ő erényeit, egy lépéssel sem jutunk közelebb a kereszténységet fenyegető megpróbáltatások leküzdéséhez.” Kovács 1943. 144.

tól.⁴⁷ Könyvében Kaszap életét, de mindenek előtt hosszas szenvedéseit olyféleképpen értelmezi Kovács, hogy Isten kiválasztottjának az volt a küldetése, hogy felhívja a figyelmet, hogy a földön szenvedők később elnyerik méltó jutalmukat. Ezt állítja párhuzamba a háborús eseményekkel, utalva arra, hogy a most szenvedő nemzet a későbbiekben el fogja nyerni jutalmát (azaz a Szovjetunió meg fog dőlni). A novícius reverendájából készített ereklyéket is ennek megfelelően értelmezi Kovács: „Amíg ezek a kis ereklyék vándorolnak kézzől-kézre, addig ne féljünk attól, hogy a hitetlenség erőt vehet a lelkeken.”⁴⁸ Az egyik legutolsó fejezet is ugyanezt a képet erősíti meg az olvasóban, melyben a szerző az egész Szovjetunió bukására, az ott lévő vallásüldözés megszüntetésére céloz, amikor az eredeti funkciójában felszámolt székesegyházakra utal: „Menjetez csak kis Kaszap-ereklyék és hirdessétek szerte az országban, hogy már nincs mesze az az idő, amikor a kereszt ismét felkerül a múzeummá alakított templomok tornyára.”⁴⁹

A kötetben az aktuálpolitikai áthallások⁵⁰ két részre oszthatóak. Az egyik az életútnak a világháborús kontextusban való értelmezése, a másik pedig a novícius politikailag lojális (a politikai hatalom által képviselt értékkel azonosuló) diákként való ábrázolása. Kovács ez utóbbit oly módon éri el, hogy a Kaszaptól idézett szövegeket ilyféleképpen értelmezi. A *Kaszap István az ifjú magyarságé* című fejezetben mint ideális öntudatos magyar ifjúra tekint, ebben a képben nem elhanyagolható, hogy milyen nemzeti érzéseket tulajdonít neki: „Tudja, hogy olyan ifjúsággal, amelyből kihalnak, elkorcsosodnak a nagy nemzeti eszmék, nem lehet komoly eredményeket elérni. Márpedig arról van szó, hogy a nagy nemzeti eszméket kell ápolni, ha nem akarunk elveszni. Gerinces ifjakra van szükségünk, akik szembe tudnak nézni a nehézségekkel, értékelni tudják a munkát, mert csak az ad egyedüli jogot arra, hogy a terített asztalról részesedjünk a mindennapi kenyérben.”⁵¹

A már elemzett Kovács J. Elek által írt Kaszap életrajzot leszámítva, viszonylag ritkák a politikai áthallások. Bogner az egykori Torontál megyében született, s életének jó részét a trianoni országhatárokon kívül élte le, ez lehetőséget biztosított Csávossynak arra, hogy a területvesztésre utaljon. Egyrészt jelzi, hogy ő az elcsatolt területekről származott, másrészt azt, hogy hivatása gyakorlása végett a

⁴⁷ „A mi hibánk az, hogy ma templomok helyén magtárak és múzeumok állanak, hogy oltárok helyén Krisztus gyalázó plakátok hirdetik a Sátán diadalát és a keresztet helyett ötágú szovjetcsillagokat emel magasba az elállatiasodott ember.” Kovács 1943. 139.

⁴⁸ Kovács 1943. 183.

⁴⁹ Kovács 1943. 184.

⁵⁰ A propaganda és az aktualizálás mélyen áthatja ezt a Kaszap-életrajzot: „Az utóbbi időben egyre több olyan kijelentést hallani, hogy bolsevizmus barbársága nem zúdulhat rá az egész világra, mert akkor megdőlné az az igazság: hogy van Isten. Márpedig Isten létezik, ha pedig létezik, nem engedheti meg, hogy csodás alkotása elpusztuljon. Nézzük a bolsevizmus elállatiasodott emberét. Ez az ember már nem hiszi Istent, tagadja létezését. Annyira tagadja, hogy nevét ajkára sem veszi. A nevelés kiölte belőle Isten fogalmát. ... Élettelen géppé változik az ember, és ez a gép csak kíméletlen parancsra működik. Nincsen már szabad akarata, öntudata, nincs már lelkivilága, amely megkülönböztetné a nagyszerűt az értéktelen semmitől. Alkotni csak akkor képes, ha munkája során fájdalom, kín és könny születik, ha újtát pirosra festi a vér, és alkotása éppoly értéktelen lesz, mint amilyen üres, értéktelen önmaga.” Kovács 1943. 141.

⁵¹ Kovács 1943. 129.

csonka Magyarországról is kénytelen volt eltávozni. „Az első magyar nővér, aki még a régi nagy hazában született, de elszakadt az elszakított területekről is...”⁵² Felsődiódsi ugyancsak a Csávossy-féle szöveget vette át szó szerint, azt csak alig kiegészítve, átszerkesztve. Így Bognerhez már a „A déli végek gyermeke...” jelzőt illesztette, utalva arra, hogy egykor itt volt a történelmi Magyarország határa.⁵³

Történelmi párhuzamok az életrajzokban

A szöveg struktúrájában alábszállva az építő elemeit is felfedezhetjük. Az életrajzírok – az egyháziak, s nyomukban a világiak is – a dátumokat egyházi ünnepekhez kötik, s azok jelentését részletesen kifejtve (különösen Endrődynél) egyfajta többletjelentést adnak az egyes életszakaszokat jelölő időpontoknak. Ez különösen érvényes arra, ahogyan Kaszap születésének, vagy pl. a Jézus Társaságába való belépésének dátumát megadja⁵⁴. Születése esetében egymással ellentétbe állítja a külvilág negatív és az egyház pozitív történéseit, utóbbit Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepéhez kapcsolva. Születése így mint az általános bizakodás jele tűnik föl: „Így Kaszap István születésének órájában egybefonódik a földhöztapadt emberi nyomor és a véres szenvedések kiáltása, az Egyház természetfeletti boldog, reménykedő és örvendező énekével.”⁵⁵ Egy másik helyen hasonlóképpen: „Születésének évében Európa lángokban állott. Az összes frontokon elkeseredetten dúl a harc. ... És a vérözön fölé, mint rettenetes vízió, már a pusztulás árnya szövődik. Ilyen felzaklatott, véres, háborús tavaszon: 1916. márciusában született Kaszap István. Születésnapja a harci hírek, a fegyvercsörtetés és halálhörgés szomorú lármájában a béke, boldogság és remény ünnepe: március 25. ... Gyümölcsoltó Boldogasszony. – Ezen a napon ünnepli az Egyház az emberi nem megváltásának kezdetét...”⁵⁶ Ez az ellentétre építés megtalálható Kovácsnál is, de esetében a dátumnak az egyházi jelentése elmarad, a front eseményeit állítja szembe Székesfehérvár békéjével, sokkal részletesebben, színesebben, mint Endrődy, s ez az eljárás az egész könyvre jellemző: „Ezerkilencszáztizenhat március 25-én a székesfehérvári Kaszap-családot gyermekkel áldotta meg az Isten. Künn a frontokon javában tombolt az első világháború vérzivatarra, golyók, gránátok és egyéb fegyverek ezrei süvöltöttek és üvöltöttek az ördög indulóját és a székesfehérvári öregtemplomban vasárnap délelőttön az Istentől elrugaszkodott,

⁵² Csávossy 1943. 4.

⁵³ Felsődiódsi 1944. 2.

⁵⁴ Endrődy 1943. 76. Bogner halála napjának elbeszélésénél is megnyilvánul a fenti narratíva szövés technika, amellyel többletjelentést is ad az egyes dátumoknak: „... a földi nap leáldozott Mária Margit számára, de fölkelt az örök nap, melynek sugarai nem halványulnak el soha. Szombat volt Szűz Mária havának szombatja, az a nap amelyen 1917-ben a Boldogságos Szűz először jelent meg a Fatimában, a portugál Lourdes-ban; az a nap, melyen épp 50 évvel azelőtt lisieux-i Kis Szent Teréznek is megjelent gyermekkorában és meggyógyította; az a nap, melyen nagy védőszentjét és szerzetbeli testvérét, Alacoque Margit Máriát 1920-ban, az Úr mennybemenetelének ünnepén szentté avatták.” Csávossy 1943. 102.

⁵⁵ Endrődy 1943. 14.

⁵⁶ Endrődy 1943. 13.

gyarló emberiség egetverő bűneit ostorozta a magyar katolicizmus és az egész magyar keresztény világ lánglelkű apostola: Prohászka Ottokár.⁵⁷

Csávossy Elemér 1934-ben megjelent, Bogner Máriáról szóló könyve az életút kronológiai rendjét megfordítva, elsőként a kultuszban oly fontos szerepet játszó érdi sírt mutatja be, s később tér rá az ott nyugvó apáca életének a bemutatására. A könyv kezdetén a zárdát a település múltjába ágyazva helyezi el. Azonban itt sem mindegy, hogy Érd történetét tekintve mely eseményeket emel be az életrajzba, s hogyan szelektál azok között. Utal a település pogány kori múltjára, s mintegy ezzel állítja ellentétbe az aktuális békés állapotokat. „A Fejér megyei Érd kastélydombján, ott, ahol hajdan Hamzsabég ülte pogány lakomáit és hős Szapáry szenvedte végig fogságának börtönét, a jelenlegi Visitatio-zárdához vezető út mentén emelkedik egy szerény, de állandóan virágokkal díszített sírdomb...”⁵⁸

Történelmi párhuzamként később Érd kapcsán említi meg a szerző, hogy azon vonult át a mohácsi csatába induló II. Lajos.⁵⁹ S ekkor már nyílt párhuzamot von a két ifjan elhunyt személy között.⁶⁰ A királyra tekintve, mint aki a nemzetért, a kereszténységért „és Nyugatért” áldozta fel magát, az apácára úgy, mint aki ugyanazt az áldozatot már teljesebb célért hozta meg: „Mária Margit nővér is azért jött ide, hogy az első magyarországi Visitatio-zárdában életét Istenért, hazájáért és nemcsak a Nyugatért, hanem az egész világért és az összes lelkekért áldozatul hozza.”⁶¹ A párhuzamba állítás alapját az azonos hely adja – pontosabban azonos épület adja⁶² – egyértelmű, hogy a két életút értékelésénél az apáca az, aki a király felé emelkedik.⁶³

Csávossy megemlíti, hogy a pápai seregek, melyek szintén Mohács síkján veszttek el, e településen vonultak át. Az életrajz első mondatában történik utalás Szapáry Péter grófra. A szerző elsősorban Bogner és Szapáry életét állítja párhuzamba (ugyancsak a kastély kapcsán) az életút vége felé. Az az épület, amelynek pincerendszerében (egy legenda szerint) egykor Szapáry török fogságban szenvedett, megegyezik azzal, ahol Bogner betegségének kiteljesedése és halála

⁵⁷ Kovács 1943. 9 „Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe. Európa a háború okozta fájdalomtól vonaglik, de a tavasz közeledte új hittel, új reménységgel tölti el az embereket.” Kovács 1943. 30.

⁵⁸ Csávossy 1943. 3.

⁵⁹ Hasonló esetet láthatunk Endrődy esetében is, aki Kaszap szülővárosának bemutatásánál Fehérvár keresztény múltját mutatja be különös tekintettel a településhez kötődő szentekre, és a jezsuitákra.

⁶⁰ A személyes élmények adják a Vérszerződés című fejezet alapját Blaskónak az apácáról készített életrajzában is. Amelyben megemlékezik, hogy diáktársaival a honfoglaló vezérek mintájára vérral pecsételték meg barátságukat. A szerző ezzel a párhuzammal próbálja megmagyarázni a gyerek olvasóinak, Bogner életében bekövetkező teljes változást, s közte és az Isten között kialakult viszonyt. Másrészt bele is éli magát a helyzetébe a szerző: „... ha akkor én olyan lettem volna, mint Bogner Etuska és azt gondoltam volna: Az édes Jézussal kötök vérszerződést! Ő már odaadta a vérért értem.” Blaskó 1944. 53. Azonban a Blaskó által használt vérszerződés kifejezés nem tekinthető a fogadalomtétel szinonimájának, hiszen többszöri kísérlete ellenére sem vették fel apácának még ekkor.

⁶¹ Csávossy 1943. 65.

⁶² Az egykori zárdakert sarkán elhelyezett emléktábla hirdette, hogy 1526. július 20-án a kastély egykori urát látogatta meg II. Lajos és innen indult tovább a török ellen.

⁶³ Az egyes életutak, s későbbi emlékek között való szelektálást jól példázza, hogy nyilván egy negatív párhuzam elkerülése végett meg sem emlékezik arról a biográfus, hogy a fiatal király milyen yengekező, rossz emlékű uralkodó volt, ehelyett az adott párhuzamba jobban beleillően, csak Érden töltött néhány óráját, illetve a pogányság ellen való hősies küzdelmét emeli ki.

végbement. Így a zárdaként szolgáló kastélyra támaszkodva von párhuzamot a két életút között Csávossy: „... a török bég Szapáryt igába fogta és ekét vontatott vele, Jézus is az ő igáját rakta rá szeretett arájára, és az ő terhével terhelte meg vállait.”⁶⁴

A biográfus és eszközei

Tanulmányunkban – Bogner Mária Margit, Kaszap István és érintőlegesen Torma Kálmán – biográfiáinak tükrében azt vizsgáltuk, hogy a hajdani szerzők milyen eszközök segítségével hívásával beszélnek el a kultusz középpontjában álló személy életét. A deskriptív biográfiák elemzésénél többnyire egyszerre alkalmazott életútszövési technikákat találtunk, amelyek szerzőnként különböző arányokban vannak jelen. Az életút csúcsaként értékelt teljesítmény csiráit már korábbi életszakaszba is visszavetítik. Ennek következtében kezdetek kezdetétől úgy jelenítik meg az adott személyt, mint aki az adott sorsra rendeltetett. Felépíthetik az életrajzot a (biográfia szerzőjének értékrendje szerinti) jó és a rossz dichotómiájára, így erősítve a kultusz gyakorlása során elvárt értékeket. A források mindegyike különböző mértékű aktualizálásra építve követendő példaként állítja az olvasó elé – kimondva vagy kimondatlanul (pedagógiai céllal) – a bemutatott életutat. A dolgozatban elemzett biográfiák mindegyikének középpontjában egy egyházi személy állt, de a fent leírt narratívaszövési technikák és elemei olyan általánosak, hogy a deskriptív életrajzok mindegyikében – a világi személyekről szólókban is fellelhetőek.

Irodalom

APOR, Balázs

2004 *Leader in the Making: The Role of Biographies in Constructing the Cult of Mátyás Rákosi*. In: Balázs Apor (ed.) [et al.]: *The leader cult in communist dictatorship: Stalin and the Eastern bloc*. New York, 63–83.

2008 *Hagiográfia és kommunista vezérkultusz: Rákosi Mátyás életrajzai*. In: Horváth Sándor (szerk.) *Mindennapok Rákosi és Kádár korában*. Budapest 132–154.

ARATÓ László (szerk.)

1997 *Ki volt Kaszap István? írták magyar jezsuiták, Endrődy László könyve nyomán*. Budapest.

⁶⁴ Csávossy 1943. 76. A Csávossy-féle életrajzban Lisieux-i Kis Szent Terézszel való gyakori párhuzamba állításra lehet visszavezetni azt, hogy a későbbiekben a hívek magyar Kis Terézként nevezték meg Bognert. A párhuzamot a szerző elsősorban arra építi fel, hogy mindketten apácák voltak, illetve fiatalon hunytak el.

BLASKÓ Mária

1943 *Kaszap István útján. Felnőtteknek különös tekintettel a családokra; külön kivétel, gyermekeknek szóló melléklettel.* Budapest.

1944 *Napsugárka. Bogner Mária Margitról.* Budapest.

CsÁVOSSY Elemér

1943 *Egy sír a Duna fölött.* Budapest.

CSER László

1944 *Himnusz a kereszten.* H. n. Veritas.

ENDRŐDY László

1943 *Életet Krisztusért. Kaszap István élete (1916–1935).* Budapest.

FELSŐDIÓSDI Gyula

1944 *Szárnyaló lélek. Bogner Etus – Mária Margit nővér rövid életrajza.* Szeged.

KOVÁCS J. Elek

1943 *Kaszap István segíts! (Két világháború között az Istenig)* Budapest.

KÖVÉR György

2000 *Biográfia és történetírás. Aetas XV.* 150–157.

2002 *A biográfia nehézségei. Aetas XVII.* 245–263.

MKL = Magyar Katolikus Lexikon [főszerk. Diós István]; [szerk. Viczián János] 1999–2009.

GERGELY KUNT

CULT MAKING AND BIOGRAPHY WRITING: THE NARRATIVE TOOLS OF THE BIOGRAPHERS

A new wave of modern Jesuit-linked religious cults appeared in Hungary in the 1930s. There were three people in the focus of the cults: Margaret Bogner visitation nun, Stephen Kaszap and Kálmán Torma Jesuit novices. All the three of them died very young after long-suffering. In our study we were examining through their biographies the way the authors were discussing their life, and the kind of narrative techniques they were using. They reflect the roots of those achievements that can be considered as final-scores of their lives back at their earlier life-periods. As a result these people appear from the very beginning as characters who were led by their destiny. They can build up the biography (according to the moral-values of the author) as the dichotomy of good and bad, strengthening those values which are expected during practising the cults. Each of the sources – based on different levels of actualizations – shows the lives of the three for the reader – explicit or implicit (with pedagogical intent) – as an example to follow.